

III. ПРОБЛЕМИ СУДОУСТРОЮ, ПРОКУРАТУРИ ТА АДВОКАТУРИ

*Хотинська-Нор О.З.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-4480-6677*

УДК 347.962.1

СТАТУС СУДДІ У ВІДСТАВЦІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Функціонування незалежної, легітимної, ефективної судової влади є необхідною умовою та запорукою забезпечення в державі конституційного ладу, принципу верховенства права, прав і свобод людини. Досягнення цієї мети можливе за наявності системи відповідних правових гарантій, зміст і реалізація яких залежить від розвиненості нормативно-правової бази, економічних показників розвитку кожної держави та соціальної стабільності суспільства. Проте на міжнародному рівні вже давно сформувався ряд положень, які загально визнані необхідними гарантіями незалежності суддів зокрема та судової влади загалом. Вони трансформувалися та знайшли своє належне відображення в національному законодавстві більшості демократичних країн. Так, наприклад, однією з гарантій незалежності судді є його право на відставку.

Станом на початок 2019 року загальна чисельність суддів у відставці в Україні становила 3294 особи, або майже 46% від передбаченої штатної чисельності суддів (7200 осіб). Такі цифри вимагають звернути увагу на питання правового регулювання життєдіяльності цієї частини суддівського співтовариства, щоб зрозуміти наскільки ефективним у сучасних реаліях є інститут судді у відставці як гарантії суддівської незалежності.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати прогалини правового регулювання статусу судді у відставці, проблеми його реалізації на практиці та запропонувати шляхи їх подолання.

Основні результати дослідження полягають у наступних положеннях:

1. Статус судді у відставці на законодавчому рівні зумовлюється нормами, які передбачають: а) право судді на відставку, зумовлене наявністю значного та достатнього стажу роботи на посаді судді (не менше двадцяти років); б) збереження за особою звання судді та встановлених до моменту виходу у відставку гарантій недоторканності; в) заходи соціально-правового захисту (матеріальне забезпечення та медичне обслуговування); г) підстави припинення відставки.

2. Статус судді у відставці є похідним від статусу судді. Останній передбачає тлумачення поняття «суддя», яке охоплює статусну та функціональну складові. Саме статусна складова зумовила його трансформацію у відповідне звання як певну відзнаку морально-пси-

хологічного та соціального характеру, як заслугу, зумовлену багаторічним досвідом сумлінного виконання суддівських повноважень, що підкреслює особливий соціально-професійний статус особи у його ретроспективі.

3. Для належної ідентифікації статусу особи доречно вживати термін «звання судді у відставці» як почесну відзнаку, яку отримує особа при звільненні з посади судді за бездоганну сумлінну працю протягом строку, визначеного законом, що ідентифікує особу в аспекті її професійного статусу в ретроспективі та створює передумови до реалізації комплексу заходів правового та соціально-матеріального характеру.

4. Серед проблем реалізації статусу судді у відставці найбільш гостро постає питання належного матеріального забезпечення, що й визначає ефективність досліджуваного статусу як відповідної гарантії незалежності суддів. Однак не меншого значення має питання наявності у судді у відставці можливості брати участь у суддівському самоврядуванні.

Ключові слова: суддя, статус судді, відставка судді, статус судді у відставці, гарантії незалежності суддів

Постановка проблеми. Функціонування незалежної, легітимної, ефективної судової влади є необхідною умовою та запорукою забезпечення в державі конституційного ладу, принципу верховенства права, прав і свобод людини. Досягнення цієї мети можливе за наявності системи відповідних правових гарантій, зміст і реалізація яких залежить від розвиненості нормативно-правової бази, економічних показників розвитку кожної держави та соціальної стабільності суспільства. Проте на міжнародному рівні вже давно сформувалася низка положень, які загально визнані необхідними гарантіями незалежності суддів зокрема та судової влади загалом. Вони трансформувалися та знайшли своє належне відображення в національному законодавстві більшості демократичних країн. Серед них є ті, що тривалий час перебувають у полі зору як науковців, так і, наприклад, Конституційного Суду України (особлива процедура заняття посади судді, матеріальне забезпечення суддів, тощо), а також ті, що в своїй переважній більшості відзначаються деклара-

тивним характером, хоча й справляють відповідний вплив на розвиток уявлень про зміст суддівської незалежності. Так, наприклад, однією з гарантій незалежності судді є його право на відставку, що передбачено в низці міжнародних документів, зокрема у ст. 13 Загальної (Універсальної) хартії судді, ухваленій 17 листопада 1999 року Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у Тайпєй (Тайвань), а також у ст.ст. 6, 7 Європейської хартії про закон «Про статус суддів».

Конституційний Суд України свого часу зауважив, що можливість надання у майбутньому статусу судді у відставці, а також відповідного матеріального забезпечення за рахунок держави є особливими гарантіями незалежності суддів, які є невід'ємним елементом їх статусу, поширюються на всіх суддів України та є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом¹.

За наявними даними станом на початок 2019 року загальна чисельність суддів у відставці становила 3294 особи², або майже 46% від передбаченої штатної

¹ Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 2013 р. № 3-рп/2013 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці).

² Рішення Радисуддів України від 01 березня 2019 р. № 12 «Щодо соціального забезпечення суддів у відставці» http://rsu.gov.ua/ua/search?search=%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE+%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F&_csrf=SVR0anZ5N2h%2FPDA1

чисельності суддів (7200 осіб). Такі цифри вимагають звернути увагу на питання правового регулювання життєдіяльності цієї частини суддівського співтовариства, щоб зрозуміти наскільки ефективним у сучасних реаліях є інститут судді у відставці як гарантії суддівської незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукового доробку загалом превалюють праці, в яких ретельно аналізуються різноманітні аспекти статусу судді – від дефініції (Л.М. Москвич¹) до різних елементів (С.В. Подкопаєв, С.В. Прилуцький², М.І. Клеандров³). Дослідження ж безпосередньо статусу судді у відставці представлено нечисельними працями (Г.Т. Єрмошин⁴, О.М. Овчаренко⁵, С.Штогун⁶). Низка питань, пов'язаних із правовим регулюванням статусу судді у відставці, сьогодні потребують переосмислення та наукового аналізу.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати прогалини правового регулювання статусу судді у відставці, проблеми його реалізації на практиці та запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Як не прикро, але повинні констатувати, що статус судді у відставці згадується переважно в контексті обговорення проблем, пов'язаних із матеріальним забезпеченням

осіб, які набули такого статусу. Це обговорення вже давно вийшло за межі наукових дискусій чи корпоративного захисту інтересів суддівської спільноти. Активне залучення органу конституційної юрисдикції до вирішення проблем захисту прав суддів обумовило появу формулювань і правових позицій, відображених у його рішеннях, які потребують відповідної реакції та врахування в процесі подальшого реформування судової влади в Україні.

Так, Конституційний Суд України відзначив, що відставка судді є особливою формою звільнення його з посади за власним бажанням та обумовлена наявністю в особи відповідного стажу роботи на посаді судді. Наслідком відставки є, зокрема, припинення суддею своїх повноважень з одночасним збереженням за ним звання судді і гарантій недоторканності, а також набуттям прав на виплату вихідної допомоги та отримання пенсії або щомісячного довічного грошового утримання⁷.

Безпосередньо термін «відставка» тлумачиться як остаточне звільнення від служби із забезпеченням пенсії⁸, цілковите звільнення з військової служби або звільнення з державної служби⁹. Тобто відставка притаманна лише тим видам професійної діяльності, які пов'язані з виконанням владних повноважень, делегованих особі державою. Відставка

NTIPOgNnLDMPPg8kIBASOxgKUV0dJR8tQTcElw%3D%3D

¹ Л Москвич, 'Організаційно-правові проблеми статусу суддів' (дис. канд. юрид. наук., Харків 2003) 224.

² Л Москвич, С Подкопаєв, С Прилуцький, *Статус судді: питання теорії та практики: монографія* (Харків, Вид. дім «ІНЖЕК» 2004) 360.

³ М Клеандров, *Статус судьи: правовой и смежный компоненты: монография* (Москва, Норма 2008) 448.

⁴ Г Ермошин, 'Статус судьи в Российской Федерации' (дисс. ...д-ра юрид. наук, Москва, 2016) 525.

⁵ О Овчаренко, 'Правові та організаційні аспекти реалізації права судді на відставку' (2012) 4 *Вісник Академії правових наук України* 288–298.

⁶ С Штогун, 'Носії символічного звання, або Чому державні гарантії колишнім законним стають декларативними, а їхній досвід незатребуваним' (2019) 9(1411) *Закон і бізнес* <https://zib.com.ua/ua/print/136723-chomu_derzhavni_garantii_suddyam_u_vidstavci_stayut_deklarat.html> дата звернення 25.05.2019.

⁷ Рішення Конституційного Суду України від 19 листопада 2013 р. № 10-рп/2013 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

⁸ *Словник української мови: в 11 томах.* Т 1. (1970) 640.

⁹ *Толковий словарь Ожегова* <<http://www.ozhegov.org/words/21655.shtml>> дата звернення 10.06.2019.

є юридичним фактом, який припиняє повноваження посадової особи держави за її власним бажанням.

На законодавчому рівні статус судді у відставці врегульовано у ст. 116 «Звільнення судді з посади за його заявою про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням» та розд. X «Статус судді у відставці» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон). Змістовний аналіз цих норм вказує на те, що цей статус зводиться лише до чотирьох вихідних положень, що передбачають:

1) право судді на відставку, зумовлене наявністю значного та достатнього стажу роботи на посаді судді (не менше двадцяти років);

2) збереження за особою звання судді та встановлених до моменту виходу у відставку гарантій недоторканності;

3) заходи соціально-правового захисту (матеріальне забезпечення та медичне обслуговування);

4) підстави припинення відставки.

Тобто, на законодавчому рівні статус судді у відставці постає як професійний статус особи, яка припинила здійснювати повноваження судді за власним бажанням (за умови наявності достатнього професійного стажу роботи), що охоплює сукупність нормативних положень, які визначають її права, обов'язки, гарантії та відповідальність. Як окремий елемент цього статусу також доцільно виокремити умови та алгоритм його набуття. Хоча такий підхід може бути дискусійним, оскільки йдеться про передумови набуття певного статусу, його використання дозволяє системно охарактеризувати досліджуваний статус з урахуванням індивідуального потенціалу особи, яка на нього претендує.

Отже, відповідно до ст. 116 профільного Закону набуття особою статусу судді у відставці можливе за наявності двох взаємопов'язаних і обов'язкових умов: наявності стажу роботи на посаді судді не менше 20 років; вільного волевиявлення судді, спрямованого на реалізацію

ним права на відставку шляхом подання до Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) заяви відповідного змісту.

Проте слід визнати існування ще однієї умови, яка безпосередньо Законом не передбачена, але впливає з процедури розгляду заяви судді про відставку ВРП. Так, ст. 55 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачено, що ВРП має право зупинити розгляд питання про звільнення судді з посади з підстав, визначених п.п. 1 та 4 ч. 6 ст. 126 Конституції України, на час розгляду скарги або заяви, наслідком якої може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених п.п. 2, 3, 6 ч. 6 ст. 126 Конституції України. Таким чином, на момент розгляду ВРП заяви судді про відставку повинні бути відсутні дисциплінарні провадження, що можуть мати наслідком звільнення судді з посади за особливих обставин, чи відкрита справа щодо несумісності.

Наведене опосередковано вказує на те, що для відставки судді важливе значення відіграє бездоганність суддівської репутації. Тобто відставка судді постає як почесна та заслужена багаторічним досвідом сумлінного здійснення суддівських повноважень форма звільнення судді з посади за власним бажанням, яка, хоча і передбачає припинення здійснення суддею повноважень, але залишає за особою право іменуватися суддею та покладає неї морально-етичні обов'язки, зумовлені цим правом.

Окремо варто зупинитися на питанні визначення стажу, який дає судді право на відставку. Згідно з ч. 1 ст. 137 Закону до стажу роботи на посаді судді зараховується робота на посаді: 1) судді судів України, арбітра (судді) арбітражних судів України, державного арбітра колишнього Державного арбітражу України, арбітра відомчих арбітражів України, судді Конституційного Суду України; 2) члена ВРП, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) судді в судах та арбітрів у державному і відомчому арбітражах колишнього

СРСР та республік, що входили до його складу. Крім того, ч. 2 цієї норми встановлено, що до стажу роботи на посаді судді також зараховується стаж (досвід) роботи (професійної діяльності), вимога щодо якого визначена законом та надає право для призначення на посаду судді.

Слід зауважити, що ст. 137 Закону було доповнено ч. 2 згідно з Законом України від 12 липня 2018 р. «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Саме її поява призвела до чисельних звернень суддів до ВРП із заявами про відставку, в яких судді вважали за можливе віднести до стажу, що дає право на відставку судді, період роботи, наприклад, на посаді помічника судді або ж адвокатом. Однак як розтлумачила ВРП у своїх рішеннях, якими було відмовлено суддям у задоволенні заяви про відставку, «правило частини другої статті 137 Закону № 1402-VIII хоч і було запроваджено після набрання чинності первісною редакцією Закону (...), поширюється на всіх суддів, призначених після набрання чинності первісною редакцією Закону. Лише за такого тлумачення буде забезпечено справедливий та недискримінаційний підхід щодо всіх суддів, без надання необґрунтованих переваг та встановлення невинуватих обмежень для окремих груп осіб»¹. Вбачається, що такий підхід є обґрунтованим і справедливим.

Водночас, як впливає з п. 34 розд. XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону, до стажу роботи на посаді, який дає право на відставку судді, відноситься стаж роботи на посадах, які охоплювалися визначенням стажу роботи на посаді судді, що містилося у законодавстві, чинному на день призначення

(обрання) судді. Наприклад, відповідно до ст. 43 Закону України від 15 грудня 1992 р. «Про статус суддів», який був чинним до липня 2010 р., до стажу роботи, що давав право на відставку судді, також зараховується час роботи на посадах прокурорів і слідчих за умови наявності у всіх зазначених осіб стажу роботи на посаді судді не менше 10 років. А в Указі Президента України від 10 липня 1995 р. № 584/95 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту суддів» передбачалось, що до стажу роботи, що дає судді право на відставку, за умови роботи на посаді судді не менше як 10 років, зараховується, крім стажу трудової діяльності, визначеного законом, половина строку навчання у вищих юридичних навчальних закладах та період проходження строкової військової служби.

Тому, як бачимо, питання визначення стажу роботи на посаді судді, який дає право на відставку судді, потребує індивідуального підходу та системного аналізу чинного у різний час законодавства.

Наступним елементом статусу судді у відставці є його права та обов'язки, виокремити які можливо шляхом логіко-структурного аналізу чинних норм.

Перш за все характерною ознакою відставки судді є те, що відповідно до ст. 116 Закону за особою зберігається звання судді. Тобто, з відставкою у судді залишається право бути носієм звання – суддя. В такому разі цілком слушною є постановка питання, сформульована С. Штогуном, щодо потреби тлумачення терміну «звання судді»². Спробуємо розібратися.

Термін «звання» тлумачиться як офіційно присвоєна почесна назва за заслуги в галузі якої-небудь діяльності³. У цьому сенсі синонімом до нього є слово «титул» (лат. *titulus*) – почесне звання, що

¹ Рішення Вищої ради правосуддя від 09 квітня 2019 р. № 1080/0/15–19 «Про відмову у звільненні Дадим Ю.М. з посади судді Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду у відставку». <<http://www.vru.gov.ua/act/18036>> дата звернення 17.05.2019.

² С. Штогун, «Носії символічного звання, або Чому державні гарантії колишнім законним стають декларативними, а їхній досвід незатребуваним» (2019) 9(1411) *Закон і бізнес* <https://zib.com.ua/ua/print/136723-chomu_derzhavni_garantii_suddyam_u_vidstavci_stayut_deklarat.html> дата звернення 25.05.2019.

³ *Словник української мови*: в 11 томах. Т. 3. (1972) 461.

надається окремим особам для підкреслення їх особливого, привілейованого становища¹.

Водночас «суддя» згідно з ст. 52 «Статус судді» Закону визначається як громадянин України, який відповідно до Конституції України та Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі.

Отже, нормативне визначення поняття «суддя» охоплює три послідовні установки: а) дотримання особою формальних умов (відповідність встановленим вимогам та проходження процедури призначення); б) перебування у трудових відносинах із судом (заняття штатної посади судді як первинної структурної одиниці органу державної влади); в) здійснення правосуддя (що в контексті діяльнісного підходу передбачає здійснення судочинства – розгляд і вирішення спорів у порядку, передбаченому процесуальним законодавством).

Наведена диференціація дає підстави до висновку про присутність у понятті «суддя» статусного та функціонального компонентів. Перший (статусний) характеризує наявність певного суб'єкта як носія професійного титулу, який відповідає законодавчим вимогам, пройшов процедури добору та призначення на посаду, юридично закріпивши цей факт оформленням трудових відносин із судом як органом державної влади. Другий же (функціональний) характеризує специфіку професійної діяльності особи, яка в нашому випадку є винятковою прерогативою особи з відповідним статусом.

У такому разі очевидним є наступне:

1) урахуовуючи винятковий характер повноважень щодо здійснення правосуддя, функціональний компонент у понятті «суддя» залежить від статусного та не може існувати без нього (особа, яка не має статусу судді, не має права здійснювати правосуддя);

2) статусний компонент є домінуючим, оскільки особа може набути (мати) статус судді, проте з певних причин не здійснювати правосуддя. Яскравим тому доказом слугує ситуація, що склалася з так званими суддями-«п'ятирічками», які тривалий час унаслідок непередуманого перехідного періоду впровадження чергового етапу судової реформи залишалися/залишаються без повноважень. А також навколо суддів вищих спеціалізованих судів (ВАСУ, ВССУ, ВГСУ) і Верховного Суду України, які припинили функціонувати як суди, проте досі не ліквідовані як юридичні особи публічного права.

Отже, поєднання статусного та функціонального компонентів забезпечує «повноту» поняття «суддя». Проте практичний вимір реалізації законодавчої норми щодо статусу судді свідчить про можливість його існування й в «усіченому» форматі.

Саме статусна складова поняття «суддя» зумовила його трансформацію у відповідне звання як певну відзнаку морально-психологічного та соціального характеру, як заслугу, зумовлену багаторічним досвідом сумлінного виконання суддівських повноважень, яка підкреслює особливий соціально-професійний статус особи у його ретроспективі.

Однак тут ми повинні зробити певну ремарку та зауважити, що, на нашу думку, коректно та доцільно вести мову не про «звання судді», як це вказано в Законі, а про «звання судді у відставці». Саме у такий спосіб відбувається належна ідентифікація статусу особи. Власне, практика давно пішла таким шляхом. Будь-яка інформація, підписантами якої є судді у відставці, передбачає вказівку на їх особу як судді у відставці з прив'язкою до конкретного суду, з посади в якому суддя звільнився у відставку.

Наведене дозволяє сформулювати дефініцію «звання судді у відставці» як почесну відзнаку, яку отримує особа

¹ Ю Шемшученко (ред), *Юридична енциклопедія* : [в 6-ти т.]. Т. 6: Т-Я. (Київ, Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана 2004) 768.

при звільненні з посади судді за бездоганну сумлінну працю протягом строку, визначеного законом, що ідентифікує особу в аспекті її професійного статусу в ретроспективі та створює передумови до реалізації комплексу заходів правового й соціально-матеріального характеру.

Статус судді у відставці є похідним від статусу судді. Тому суддя, який вийшов у відставку, зберігає за собою встановлені гарантії недоторканості. Адже, як зауважив Конституційний Суд України, недоторканість суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом¹. Зміст і обсяг гарантій недоторканості суддів визначається ст. 49 Закону та, як правило, питань не викликають.

Згідно з Законом суддя у відставці має право на виплату вихідної допомоги (одноразової грошової виплати, яка нараховується та виплачується судді за його останнім місцем роботи у зв'язку з припиненням його повноважень унаслідок відставки) та отримання одного із двох видів соціального забезпечення – пенсії (за умови досягнення пенсійного віку) або щомісячного довічного грошового утримання. Право вибору належить судді у відставці та обумовлюється віковим цензом. Якщо суддя у відставці не досяг пенсійного віку, він отримує щомісячне довічне грошове утримання, яке гарантує його матеріальне забезпечення внаслідок припинення ним повноважень.

Як зазначали на початку публікації, саме питання матеріального забезпечення суддів у відставці, зокрема їх щомісячного довічного грошового утриман-

ня, сьогодні є предметом прискіпливої уваги наукової та суддівської спільноти. Щодо них неодноразово висловлювався орган конституційної юрисдикції². Їх насуцність пов'язана з економічним фактором і нестабільністю у сфері судової влади. Чималий спектр проблематики реалізації прав і відповідних гарантій матеріального забезпечення суддів у відставці потребує аналізу в межах окремої публікації, що окреслює перспективу наших подальших наукових досліджень.

Продовжуючи тему прав суддів у відставці, зазначимо, що з виходом у відставку суддя також має право іншим чином реалізувати своє конституційне право на працю та отримувати заробіток (прибуток). Це не припиняє виплату пенсії або щомісячного довічного грошового утримання судді.

Відповідно до ст. 144 Закону суддя у відставці, а також члени його сім'ї мають право на безоплатне медичне обслуговування у державних закладах охорони здоров'я. Проте ця норма має декларативний характер, оскільки не передбачає абсолютно ніякого механізму її реалізації.

Усі наведені вище права суддів у відставці прямо впливають із приписів Закону та є такими, що характеризують переваги суддів у відставці як певний привілейований стан осіб, які припиняючи здійснювати суддівські повноваження, залишаються частиною суддівської спільноти. Логічним у такому разі є питання щодо наявності у суддів у відставці прав, реалізація яких дає змогу захищати власні інтереси, а також впливати на вирішення проблем функціонування судової влади. Адже судді у відставці залишаються небайдужими до питань розвитку

¹ Рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу).

² Рішення Конституційного Суду України від 08 червня 2016 р. № 4-рп/2016 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці).

сфери, яка стала їх життям. У своїй переважній більшості вони є філігранними професіоналами, мудрість і знання яких ґрунтуються на багаторічному досвіді професійної діяльності. Нехтувати цим потенціалом досить дивно.

Така постановка проблеми вимагає звернути увагу на можливість участі суддів у відставці у суддівському самоврядуванні.

Єдиною прямою згадкою про участь суддів у відставці в суддівському самоврядуванні є положення ст. 128 Закону, яка передбачає, що вони можуть бути запрошені на збори суддів. Опосередковано передбачається, що вони також можуть бути запрошені на з'їзд суддів України. Проте «бути запрошеним» означає бути спостерігачем без права голосу. В такому разі можливості спільноти суддів у відставці зводяться та залежать від ефективності неформальної комунікації. За таких обставин цілком доречною є пропозиція передбачити на законодавчому рівні таку форму суддівського самоврядування, як регіональні збори суддів у відставці¹, з адаптованими відповідно до специфіки цієї спільноти повноваженнями.

Наостанок слід звернути увагу на право, яке є лише прерогативою суддів у відставці. Зокрема, вони мають право бути нагородженими державними нагородами, відзнаками та грамотами, в той час як відносно суддів у ст. 56 Закону щодо цього встановлена пряма заборона.

Обов'язки суддів у відставці Законом прямо не передбачено, проте вони впливають із деяких обставин, які визначені як підстави припинення відставки судді. Йдеться про набрання законної сили обвинувальним вироком стосовно судді у відставці за вчинення умисного злочину та припинення його громадянства або набуття ним громадянства іншої держави. Відтак, суддя у відставці

не просто зобов'язаний дотримуватися норм і правил поведінки, а не вчиняти дій, які є несумісними з високим званням судді. Суддя у відставці зобов'язаний зберігати правовий зв'язок з державою – громадянство України та дотримуватися принципу єдиного громадянства. Порушення цих обов'язків матиме наслідком припинення відставки, що виступає відповідною мірою відповідальності, санкцією за недотримання вимог, встановлених Законом.

Висновки. Безумовно, викладені у цій публікації міркування не вичерпують проблематики, пов'язаної з правовим регулюванням статусу судді у відставці. Проте проведене в її межах дослідження дозволяє сформулювати такі важливі для науки судоустрою та практики законотворення положення:

Відставка судді – це почесна та за-служена багаторічним досвідом сумлінного здійснення суддівських повноважень форма звільнення судді з посади за власним бажанням, яка, хоча і передбачає припинення здійснення суддею повноважень, але залишає за особою право іменуватися суддею та покладає неї морально-етичні обов'язки, зумовлені цим правом.

Поняття «суддя» охоплює статусну та функціональну складові, домінуючою в співвідношенні яких є статусна. Саме цей компонент поняття «суддя» зумовив його трансформацію у відповідне звання.

У нормі Закону необхідно конкретизувати відповідне положення та замінити конструкцію «звання судді» на «звання судді у відставці».

Звання судді у відставці – це почесна відзнака, яку отримує особа при звільненні з посади судді за бездоганну сумлінну працю протягом строку, визначеного законом, що ідентифікує особу в аспекті її професійного статусу в ретроспективі та створює передумови

¹ С Штогун, 'Носії символічного звання, або Чому державні гарантії колишнім законним стають декларативними, а їхній досвід незатребуваним' (2019) 9(1411) *Закон і Бізнес* <https://zib.com.ua/ua/print/136723-chomu_derzhavni_garantii_suddyam_u_vidstavci_stayut_deklarat.html> дата звернення 25.05.2019.

до реалізації комплексу заходів правового та соціально-матеріального характеру.

На законодавчому рівні доцільно передбачити таку форму суддівського

самоврядування, як регіональні збори суддів у відставці з адаптованими відповідно до специфіки цієї спільноти повноваженнями.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/page>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].
2. Pro sudoustrii i status suddiv [On the judicial system and the status of judges]: zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> data zvernennia 02.05.2018 (in Ukrainian). Pro Vyshchu radu pravosuddia. [About the High Council of Justice]: Zakon vid 21.12.2016 № 1798-VIII. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» u zviazku z pryiniattiam Zakonu Ukrainy «Pro Vyshchyi antykoruptsiynyi sud» vid 12.07.2018 [About making alteration in Law of Ukraine «On the judicial system and status of judges» in connection with passing an act of Ukraine «About the Higher anticorruption court» from 12.07.2018] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2509-19>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].

CASES

4. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 03 chervnia 2013 r. № 3-рп/2013 u spravi za konstytutsiynym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen statti 2, abzatsu druhoho punktu 2 rozdilii II «Prykintsevi ta perekhidni polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro zakhody shchodo zakonodavchoho zabezpechennia reformuvannia pensiinoi systemy», statti 138 Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» (sprava shchodo zmin umov vyplaty pensii i shchomisiachnoho dovichnoho hroshovoho utrymannia suddiv u vidstavtsi [Decision of Constitutional Court of Ukraine from June, 03 in 2013 № 3-рп/2013 in business after constitutional presentation of Supreme Court of Ukraine in relation to accordance of Constitution of Ukraine (to constitutionality) of separate positions of the article 2, indention of the second point of 2 divisions of II the «Final and transitional Law of Ukraine provisions» «About events in relation to the legislative providing of reformation of the pension system», article of a 138 Law of Ukraine «About the judicial system and status of judges» (on the right in relation to the changes of terms of payment of pensions and monthly permanent money alimony judge in retirement] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-13>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].
5. Rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 01 bereznia 2019 r. № 12 «Shchodo sotsialnoho zabezpechennia suddiv u vidstavtsi» [Decision of Advice of judges of Ukraine from March, 01 in 2019 № 12 «In relation to public welfare of judges in retirement»] <http://rsu.gov.ua/ua/search?search=%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE+%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F&_csrf=SVR0anZ5N2h%2FPDA1NTIPOgNnLDMPPg8kIBASOxgKUV0dJR8tQTeEIw%3D%3D> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].
6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 19 lystopada 2013 r. № 10-рп/2013 u spravi za konstytutsiynym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) statei 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, pidpunktu 1 punktu 2 rozdilii KhII «Prykintsevi polozhennia», abzatsu chetvertoho punktu 3, abzatsu chetvertoho punktu 5 rozdilii KhIII «Perekhidni polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» [Decision of Constitutional Court of Ukraine from November, 19 in 2013 № 10-рп/2013 in business after constitutional presentation of Supreme Court of Ukraine in relation to accordance of Constitution of Ukraine (to constitutionality) of the articles 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, to the subitem of a 1 point of 2 divisions of XII «Final positions», to the indention of fourth point 3, to the indention of fourth point of a 5 division of XIII the «Transitional Law of Ukraine provisions» «About the judicial system and status of judges»] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-13>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].
7. Rishennia Vyshchoi rady pravosuddia vid 09 kvitnia 2019 r. № 1080/0/15-19 «Pro vidmovu u zvilnenni Dadym Yu.M. z posady suddi Dnipropetrovskoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu u vidstavku» [Decision of Higher advice of justice from April, 09 in 2019 № 1080/0/15-19 «About a refuse in liberation of

Дадим Ю.М. from justiceship of the Dnepropetrovsk appeal administrative court in retirement»] <<http://www.vru.gov.ua/act/18036>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].

8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 19-rp/2004 vid 01 hrudnia 2004 r. u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy pro ofitsiine tлумachennia polozhen chastyn pershoi, druhoi statti 126 Konstytutsii Ukrainy ta chastyny druhoi statti 13 Zakonu Ukrainy «Pro status suddiv» [Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 19-rp / 2004 dated December 1, 2004 in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine on the official interpretation of the provisions of the first and second paragraphs of Article 126 of the Constitution of Ukraine and part two of Article 13 of the Law of Ukraine «On the Status of Judges»] (sprava pro nezalezhnist suddiv yak skladovu yikhnoho statusu) <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].

9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 08 chervnia 2016 r. № 4-rp/2016 u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny tretioi, abzatsiv pershoho, druhoho, chetvertoho, shostoho chastyny piatoi statti 141 Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» ta polozhen punktu 5 rozdiluu III «Prykintsevi polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pensiinoho zabezpechennia» (sprava pro shchomisiachne dovichne hroshove utrymannia suddiv u vidstavtsi) [Decision of Constitutional Court of Ukraine from June, 08 in 2016 № 4-rp/2016 in business after constitutional presentation of Supreme Court of Ukraine in relation to accordance of Constitution of Ukraine (to constitutionality) of positions of part third, indentions of the first, second, fourth, sixth parts of the fifth article of a 141 Law of Ukraine «About the judicial system and status of judges» and positions of point of a 5 division of III the «Final Law of Ukraine provisions» «About making alteration to some legislative acts of Ukraine in relation to pension system» (on the right about the monthly permanent money alimony of judges in retirement)] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16>> data zvernennia 25.05.2019 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

10. Bilodid I (hol. red), *Slovník ukraínskoi movy* [Dictionary of Ukrainian]: v 11 tomakh. Tom 1. 1970. 799 [in Ukrainian].

11. Bilodid I (hol. red), *Slovník ukraínskoi movy* [Dictionary of Ukrainian]: v 11 tomakh. Tom 3. 1972. 744 [in Ukrainian].

12. Kleandrov M, *Status sudy: pravovoi y smezhnyi komponenty: monohrafiya* [Status of judge: legal and contiguous components: monograph] (Moskva, Norma 2008) 448 [in Russian].

13. Moskvych L, Podkopaiev S, Prylutskyi S, *Status suddi: pytannia teorii ta praktyky: monohrafiya* [Status of judge: question of theory and practice: monograph] (Kharkiv, Vyd. dim «INZhEK» 2004) 360 [in Russian].

14. *Tolkovyí slovar Ozhegova* <<http://www.ozhegov.org/words/21655.shtml>> data obrashchenyia 25.05.2019 [in Russian].

15. Shemshuchenko Yu (vidp. red), *Yurydychna entsyklopediia*: v 6-ty t. T. 6: T-Ya. (Kyiv, Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana 2004) 768 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

16. Ovcharenko O, ‘Pravovi ta orhanizatsiini aspekty realizatsii prava suddi na vidstavku’ [Legal and organizational aspects of realization of right for a judge on retirement] (2012) 4 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 288–298 [in Ukrainian].

17. Shtohun S, ‘Nosii symvolichnoho zvannia, abo Chomu derzhavni harantii kolyshnim zakonnyim staiut deklaratyvnymi, a yikhnií dosvid nezatrebutanym [Transmitters of symbolic rank, or Why state guarantees become former legal declarative, and their experience unclaimed] 20199(1411) *Zakon i biznes* <https://zib.com.ua/ua/print/136723-chomu_derzhavni_garantii_suddyam_u_vidstavci_stayut_deklarat.html> data zvernennia 25.05.2019 [in Russian].

DISSERTATIONS

18. Moskvych L, ‘Orhanizatsiino-pravovi problemy statusu suddiv’ [Organizational legal problems of status of judges] (dys. ...kand. yuryd. nauk, Kharkiv 2003) 224.

19. Ermoshyn H, ‘Status sudy v Rossyiskoi Federatsyy’ [Status of judge in Russian Federation] (dys. ...d-ra yuryd. nauk, Moskva 2016) 525.

Khotynska-Nor O.,*Doctor of Laws**Full Professor**Professor of Justice Department Faculty of Law
Taras Shevchenko national University of Kyiv***ORCID ID:** 0000-0002-4480-6677**The status of a judge on retirement: the problem of legal regulation**

Annotation. *The function of independent, legitimate, effective judiciary is the necessary condition and the pledge to ensure the constitutional order, the rule of law, rights and personal liberties. Achieving this goal is possible in the system of appropriate legal guarantees, where content and realization depends on development legal framework, development economics indicator each country and social stability. But on the international area have been established the position which are well-known guarantees for the independence of the court and judiciary in general. They were transformed and founded due display in national law most of independent country. For example one of the guarantees of independent judges is their right on retirement.*

For the start of 2019 years in Ukraine the common counting of judges in retirement are 3294 person or about 46% from the estimated staffing of judges (7200 person). That number need to be in attention in the question on legal regulation of the livelihoods this part of judiciary to understand how effective can be judges institute on retirement as a guarantees of judges independent in our reality.

The goal of article is find out the gaps of legal regulated the judge`s status in retirement, the problem of their realization on practice and propose the ways of their overcoming.

The main results of researching are in next clause:

The status of judge in retirement on the legal level underlined by norms which predicted: (a) the right of a judge to retirement which underline the existence of a major and sufficient length of service as a judge (not less than twenty years)

The status of judge in retirement is derivative from the status of judge. The last provides for the interpretation of the concept of 'judge', which covers the status and functional components. It was the status component that led to his transformation into a corresponding rank as a certain distinction of moral-psychological and social character, as a merit, conditioned by years of experience of conscientious performance of judicial powers, which emphasizes the special socio-professional status of a person in his retrospect.

For the independent identification the status of judges it`s appropriate to use the term `Judge in Resignation» as an honorary award that a person receives upon dismissal of a judge for impeccable honest work within the period specified by law, which identifies a person in terms of his or her professional status in retrospect and implementation of a set of legal and socio-material measures.

Among the problems of realization of the status of a retired judge is the most acute issue of appropriate financial support, which determines the effectiveness of the investigated status as an appropriate guarantee of the independence of judges. However, equally important is the resignation of judges to participate in judicial self-government.

Key words: *judge, status of judge, resignation of judges, status of judge in retirement, guarantees of judges independence.*

Стаття надійшла до редакції журналу 27.09.2019.